

Bauer, Jaroslav

[Müller, Gertraud; Frings, Theodor. Die Entstehung der deutschen daß-Sätze]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1961, vol. 10, iss. A9, pp. 203-204

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100603>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

4. Vloženým větným členem může být podstatné jméno, sloveso, příslovce, frazeologický obrat, přídavné jméno, zájmeno, citoslovce, částice, spojka a mohou to dále být slova, která v daném významu vystupují jen v úloze vložených větných členů, nepřísluší k žádnému z ostatních slovních druhů a vytvářejí zvláštní gramatickou kategorii, „modálních slov“. Z intonačních prostředků se zde uplatňuje intonace ve vlastním smyslu, přestávka, přízvukování, tempo vyslovení.

5. Stylistický význam vložených větných členů vidí autor v tom, že činí výpověď živější a umožňují podání myšlenky tak, aby byla správně pochopena.

III. Několikanásobné větné členy. Dlouhou dobu se soudilo, že věty s několikanásobnými větnými členy jsou výsledkem splynutí dvou nebo více vět v jednu, a termíny „сливное предложение“, „сливное подлежащее“ atd., vzniklé na základě tohoto chápání, se udržovaly i v době, kdy už si lingvisté uvědomovali, že proces splynutí nelze dokázat a odmítali tuto domněnku. Termín „однородные члены“ pochází od A. M. Peškovského.

2. Podle autorovy definice jsou několikanásobné větné členy výrazy, které stejným způsobem určují jiný větný člen nebo jsou jím určovány a mají stejnou sémanticko-syntaktickou funkci.

3. Rozoznáváme několikanásobný podmět, přísudek, předmět, přívlastek, několikanásobné příslovečné určení způsobu, času, místa a směru, příčiny, účelu a podmínky.

4. Autor rozeznává 5 typů vztahů mezi několikanásobnými větnými členy: slučovací, navazovací, vylučovací, odporovací a přípusťkové. Slučovací vztahy jsou vyjadřovány spojkami *и, ни — ни, да* (ve významu *и*), *да и, а также (и), не только... (и), не столько... сколько, как так и, что... что*, nebo bezespoječně, v psaném projevu rozdělovacími znaménky, v mluveném výřtovou intonací. Navazovací vztahy, pro něž je příznačný zesilovací stupňovací charakter, nacházejí svůj výraz ve spojkách *и, да, а, причем, также*. Vylučovací vztahy, a to vzájemné vylučování nebo vzájemnou směnu vyjadřujeme spojkami *или, либо — либо, ли — ли, или — или, то — то, не то — не то, но ли — то ли*. Odporovací vztahy se vyjadřují spojkami *а, но, однако, да* (ve významu *но*), přípusťkové vztahy spojkami *пускай, хотя, хотя (и) — но*.

5. Autor uvádí 7 různých typů několikanásobného přívlastku (zahrnuje sem i typ *первый и второй отряд*) a odlišuje od nich typ s několika přívlastky nestejnorodými.

6. Součástími několikanásobných větných členů mohou být slova stejného slovního druhu a ve stejném tvaru, nebo stejného druhu a v různých tvarech, nebo různých druhu a v různých tvarech. V dalších dvou částech této kapitoly (7. a 8.) autor pojednává o stylistickém využití několikanásobných větných členů a o jejich interpunkci.

IV. Oslovení. Autor po výkladu o historii řešení této otázky hájí stanovisko, že oslovení nestojí mimo větu, nýbrž že je větnou částí. Gramatický vztah mezi oslovením a větou je „соотношение“. Z výrazových prostředků morfologických se v oslovení uplatňují podstatná jména nebo zpodstatnělé výrazy ve tvaru I. pádu. V některých případech pozorujeme dozívání 5 pádu. Oslovení může obsahovat také rozvíjející členy, např. přívlastek, volně připojený přívlastek a může se vztahovat k větě v celku nebo k přísudku, podmětu, přívlastku jednotlivě. Má svou charakteristickou intonaci.

V závěru kapitoly autor podrobně uvádí stylistické funkce oslovení, principy jeho odlišení od volně připojených přívlastků a vokativních i nominativních vět a pravidla o jeho interpunkci.

Jiří Brym

Gertraud Müller und Theodor Frings: **Die Entstehung der deutschen daß-Sätze**. Berlin, Akademie-Verlag, 1959, 55 s. (Berichte über die Verhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Philologisch-historische Klasse, Band 103, Heft 6.)

Vznik německé spojky *daß* se často uvádí v jazykových příručkách jako typický příklad přechodu odkazovacího (preparativního) zájmena ve spoju: *er sagte das: er kommt > er sagte, daß er kommt*. A přece nebyl vznik vět s touto spojkou dosud na historickém materiálu skutečně doložen a nebyl vyložen ani rozvoj jejich různých funkcí a podob. Tuto mezeru vyplnila malá monografie G. Müllerové a Th. Fringse, opírající se o bohatý materiál sebraný pro starohornoněmecký slovník (kolem 5500 excerpt). Zaslouží si pozornosti jak po stránce materiálové a pokud jde o její výsledky, tak i po stránce metodické.

Východiskem výkladu je stav v současném jazyce, zjištěný rozbořením vět s *daß* v jistém úseku díla Thomase Manna a doplněný ze slovníku Paulova-Schirnerova. S tím je konfrontován stav ve známé sthném. památce Hildebrandslíed, a teprve potom se probírají po všech stránkách věty s *daß* v jejich nejstarším vývojovém období se stálými odkazy na současný stav. Autorům tedy jde o to, aby ukázali, jak v dávné době (800—1000 n. l.) vznikalo dohned živé užití spojky *daß*; došli k závěru, že kolem r. 1000 najdeme již všechny její funkce a vhodné podoby vět s *daß*, ovšem vedle útvarů archaiotějších nebo později zaniklých. Ve zvoleném postupu je sice jisté nebezpečí vnášení dnešních hledisek do starého jazyka (autoři se toho po mém soudu dovedli vyvarovat), ale přesto

jej považují za správný a plodný: cílem historického bádání v syntaxi není jen popis stavu v jisté době, ale vysvětlení vývojových procesů, které vedly ke vzniku dnešního stavu (jako výsledku vývoje). Velmi správně je i to, že autoři nezkoumají izolovaně vznik spojky *daß*, ale vznik a vývoj vět s touto spojkou — vznik spojky lze vysvětlit jen ve spojitosti se vznikem celého souvětího typu, a stejně i její další osudy vyplývají z vývoje příslušného typu souvětí. Velmi obzřetně pracují autoři s památkami překladačskými a vždy uvažují o možném vlivu latinské předlohy.

Autorům se podařilo přímo na příkladech ukázat, jak mohlo docházet k přesunutí hranice vět a tím k přechodu původního preparativního *thaz* do věty vedlejší, kde pak nabývalo funkce spojky. Koncové postavení slovesa, charakteristické pro německou vedlejší větu, se v sthném. teprve ustalovalo; kolem r. 1000 již převládalo. V práci se podrobně sleduje i postavení finitní části složeného a jmenného přísudku a zjišťuje se, že žádná část přísudku neměla v sthném. ještě pevné místo.

Věty s *daß* plnily od počátku většinou funkci vět podmětových a předmětových (v obou případech jde o obsahové věty oznamovací). Po přechodu *thaz* ve spojku objevuje se v řídicí větě znovu odkazovací zájmeno, nejčastěji *thaz* (> *das*), řídicí *iz* (> *es*), a to nejdříve ve větech podmětových; pak i složené *thiz*. Pravidelná poloha vět s *thaz* byla původně po větě řídicí (to vyplývá z jejich vzniku); uvolnění větosledu je pozdější. V složitém souvětí, v němž byla věta s *thaz* rozvíta jinou větou vedlejší, stávala tato věta mezi větou řídicí a větou s *thaz*; různovětné užití spojky nebylo obvyklé a v ojedinělých případech, kdy k němu došlo, opakovala se spojka znovu po větě vedlejší.

Autoři přesvědčivě doložili, jak došlo k tomu, že věty s *thaz* začaly plnit i funkci genitivního předmětu (pův. měly jen funkci předmětu nebo akuzativního předmětu) — východiskem byla slovesa s dvojitou vazbou, akuzativní a genitivní; od nich se pak šířily i po slovesech majících jen genitivní vazbu, ale významově blízkých slovesům s akuzativní vazbou, po kterých věty s *thaz* běžně stávaly. Sémantika přísudkového slovesa v řídicí větě měla rozhodující vliv na vznik důvodové funkce vět s *thaz* (u sloves duševních stavů proniká u předmětu důvodový význam); podobně tomu bylo s funkcí účelovou. Obou těchto funkcí se němčina časem vcelku vzdala. Velice pěkně je doložen i vznik spojkových útvarů složených z předložky a spojky (typu novohorném. *auf daß*).

Nečekané je zjištění o vzniku přívlastkových vět s *thaz* (jde opět o obsahové věty oznamovací). Nešlo tu původně o užití po dějových jménech souznačných se slovesy, po kterých se věty s *thaz* kladly — materiál ukazuje, že východiskem bylo nahrazení odkazovacího zájmena jménem širokého významu, takže obsahová věta pak formálně závisela na tomto podst. jméne: *sprah druhtin zi imo sinaz wort, thaz er fuari heimort* (str. 47). Ale teprve později ztrácela vedlejší věta spjitost se slovesem a stávala se skutečnou větou přívlastkovou.

Způsobový a účinkový význam vět s *thaz* lze vysvětlit z užití přívlastkového; již v sthném. začíná vznikat složená spojka *so daß*. Stejně lze sledovat, jak vznikaly věty omezovací s *nur daß*.

Práci by prospělo celkové shrnutí výsledků rozboru, ukazující hlavní rysy vývoje vět s *daß*. Postrádáme v ní také hlubší zřetel k větám téhož nebo obdobného významu s jinými spojkami, tak aby byl vývoj vět s *daß* aspoň zhruba zasazen do vývoje souvětího systému; to je ovšem požadavek těžko splnitelný. Snad dá tato studie podnět k dalším podobným monografickým pracím, které pak umožní zobecnění.

Výsledky zkoumání zaujmou nejen germanisty, ale syntaktiky vůbec, protože mají význam obecnější — analogické procesy probíhaly při vzniku spojek i v jiných ide. jazycích. Obdobné výrazové potřeby vedly tu ke vzniku obdobných prostředků.

A ještě jeden moment je třeba podtrhnout: studie vznikla při práci na starohornoněmeckém slovníku vlastně jako syntaktický komentář ke zpracování spojkového hesla. Slovníková práce přinesla tak užitek syntaktickému bádání, a naopak, hlubší syntaktické zpracování mluvnického slova se jistě odrazí kladně ve zpracování příslušného hesla ve slovníku. *Jaroslav Bauer*

Margaret Schlauch: The English Language in Modern Times (since 1400). Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, and Oxford University Press 1959. Pp. xiv + 316 for 30 s.

The purpose of the book, written by an eminent Anglicist of American descent, Professor of English at the University of Warsaw, is to help students aspiring to a higher degree in that language. Admittedly, a large number of books have been written with the same, or very similar, destination (out of the many authors who might be enumerated here, let us mention at least the most widely known, such as O. Jespersen, A. C. Baugh, S. Robinson, C. L. Wrenn, F. Mossé, S. Potter, M. Pei, and—last but not least—B. A. Ilyish). If an additional book is added to the existing series, its publication should be justified by some specific novel approach to the subject matter and to the problems involved.

Viewed from the indicated angle, Prof. Schlauch's book may be said to amply justify its publication. Unlike the other handbooks covering the same thematic field, the book under